

Zwanen-, slangen-, drakenbrug of tuinbankonderdelen?

Jan Holwerda

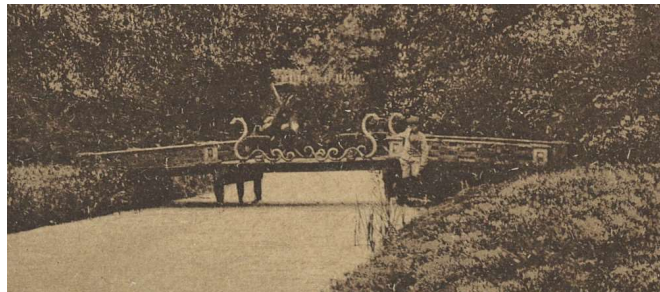
Ten westen van de Rhijngheesterstraatweg te Oegstgeest ligt de buitenplaats Rhijngheest. Vanaf genoemde weg is het huis Rhijngheest zichtbaar. In of kort voor 1840 verwierf jonkheer Adriaan Leonard van Heteren Gevers (1794-1866) deze buitenplaats.(1) Voor hij er met zijn gezin in 1844 ging wonen werd het huis ingrijpend verbouwd tot een huis in de toen nog vrij moderne 'Indische'-stijl'. Typerende eigenschappen zijn de tot aan de grond toe reikende, beglaasde en van luiken voorziene terras- en balkondeuren op begane grond en eerste verdieping, het ruime aan drie zijden van het hoofdgebouw omgaande balkon en het schilddak met ruim overstek, dat het onderliggende balkon deels tegen zon en regen beschut.(2) Het verbouwde huis werd in 1842 kadastraal vastgelegd en zal dus in de periode 1840-1842 tot stand zijn gekomen.(3) In 1899 kwamen huis en terrein in handen van de gemeente Leiden, tegenwoordig zijn huis en directe omgeving weer in particuliere handen. Ten westen van het huis(park) ligt het wandelbos dat sinds 1993 in bezit en beheer is van Stichting Het Zuid-Hollands Landschap. Dit landgoedbos kwam eveneens tot stand onder genoemde Van Heteren Gevers. De aldaar liggende vijverpartij met drie armen werd in 1854 voor het eerst op kaart gezet, ook hier op een kadastrale hulpkaart.(4) Op die kaart staat een brug ingetekend op de locatie van de nog bestaande brug. Een tweede brug, die niet op deze kaart staat, lag meer zuidelijk en zal van later datum zijn. Deze verbond de moestuin met het parkbos en maakte een rond-wandeling mogelijk. Foto's vanaf vermoedelijk eind 19^e eeuw laten die brug zien, een brug met gietijzeren dierfiguren.

Het was een brug met vanaf de landzijden oplopende zijdelen naar een hoger geplaatst middendeel. De twee zijdelen kenden aan weerszijden gietijzeren balustrades. Hierbij waren tussen twee sokkelmotieven horizontaal vier rijen van zeven smalle liggende rechthoeken aangebracht, deze waren om en om open-gesloten. De balustrades van het hogere middendeel van de brug bestonden uit twee maal twee gietijzeren dierfiguren. Op de eerste foto uit vermoedelijk eind 19^e eeuw staan deze met de koppen naar elkaar gericht.

Eind 19^e eeuw - de brug met gietijzeren dierfiguren op het middendeel, met naar binnen gerichte koppen (Erfgoed Leiden en omstreken PV_PV28779.G).

Op een Ansichtkaart uit vermoedelijk 1905-1915 is dezelfde brug te zien, met als onderschrift 'Zwanen of Slangenbruggetje – Rhijngheest, Oegstgeest'. De dieren staan nog steeds op het middendeel van de brug, maar zijn nu met de koppen naar de landzijden gericht.

1905-1915 – uitsnede Ansichtkaart 'Zwanen of Slangenbruggetje – Rhijngheest, Oegstgeest' met naar buiten gerichte koppen (Vereniging Oud Oegstgeest 715-VOO-141).

Een foto uit 1925 laat dezelfde opstelling zien en zichtbaar is dat op de vleugel van de dierfiguren een zitplank bevestigd is. (5) De brug kende daarmee een viertal zitplaatsen. Na WO II viel de brug ten prooi aan vandalisme en in de zestiger jaren van de 20^e eeuw werd de brug afgebroken. De dierfiguren verdwenen in opslag. Tot 2001, toen gingen de dierfiguren onderdeel uitmaken van de brugbalustrades van het eerdergenoemde noordelijke bruggetje. Ze zijn toen opgenomen en bevestigd tussen de horizontale ijzeren spijlen van die brug.

1925 – foto met de brug met naar de landzijden gerichte koppen met op de vleugel een plank tot zitplaats (Stichting Het Zuid-Hollands Landschap).

Goed 10 jaar later (2014) werd de brug vanwege de bouwkundige staat afgesloten. Na restauratie volgde in 2017 heropening onder de benaming 'Drakenbrug'. De hals van de dierfiguren doet denken aan een zwanenhals. De kronkelende staart en de op staart en hals ingegoten 'ruiten' aan schubben van een slang. De kop en vleugels aan een draak en de snavel aan een griffioen. Reden voor de drie benamingen door de tijd heen.

Genoemde kenmerken leiden al snel tot de verzamelnaam fabeldieren. De draak is zo'n fabeldier en deze bestaat in allerlei soorten en maten.

2022 – sinds 2001 zijn de dierfiguren onderdeel van de brugleuningen van de meer noordelijke brug (Jan Holwerda)

Is het een zwaan? Een slang? Een draak?

Een lijf als van een slang met vleugels en een al dan niet vuurspuwende kop is één van de associaties. Gezien de kam op de kop kan het ook een slangdraak zijn. Dan is er nog de Wyvern. Anders dan de Europese draak heeft deze twee poten, een kronkelende staart met schubben, een hanenkop, vleugels en een slangentong. Tot slot is er de Chimaera of Chimeer, een schepsel samengesteld uit delen van meerdere beesten. En daarmee kan je dus alle kanten op.

De foto van de brug van Rhijneest met de zitplankjes op de vleugels maakt dat je de gietijzeren dierfiguren anders gaat bekijken. Zeker ook in combinatie met de vlakke strook op de nek. Twee aan twee kunnen deze dierfiguren het onderstel van een 19^e-eeuwse tuinbank hebben gevormd. Samen met een

circa 30 cm brede, 1,5 duims dikke zitplank op de vleugels en een circa 15 cm brede, duims dikke rugplank. Gezien het wat achterover hangen van de nek en dus de rugplank moet het niet al te aangenaam zitten zijn geweest. Op internet duiken enkele exemplaren van zo'n onderstel of complete bank op in de UK, Frankrijk en België. De Franse ijzergieterij Fonderies Val de Saone in Larnod (Bourgondië) kan ze zelfs nog leveren.(6)

Op internet komen gietijzeren slang of serpent bankpoten in twee typen voor. Er is een model waar de bankpoten worden gevormd door druivenranken en een slang hierdoor slingert en in een druiventros bijt. Bij andere exemplaren vormt de slang zelf, al dan niet slingerend rond een knoestige tak, de drager. Deze modellen bankpoten, 'bench end' of 'pied de banc' kwamen rond het midden van de 19^e eeuw voor, naast de meer bekende rustieke en andere gietijzeren modellen. Een album van het IJzergieterij van L.J. Enthoven Co te 's-Gravenhage kent een 'slangenbank'.(7) Ook in een album van Maatschappij IJzergieterij De Prins van Oranje uit 's-Gravenhage staat een 'slangenbank'.(8) Helaas staat in geen enkel van genoemde Nederlandse en de vele buitenlandse catalogi die ik online heb ingezien het model van de drakenbank van Rhijneest of een van de overige gevonden gelijke(nde) exemplaren. Opvallend is overigens de afwijking bij het Rhijneestse exemplaar. Waar de andere exemplaren slechts één krul onder de vleugel kennen heeft die van Rhijneest er liefst drie. Zijn de twee extra later toegevoegd? Zo niet dan staken deze erg ver naar voren ten opzichte van de bank zelf.

Van het basismotief als bankpoot zijn meer exemplaren te vinden die afwijken van het Rhijneesttype. In België zijn er typen die geen schubben kennen, maar een gladde huid. Elders in Frankrijk en België zijn er variaties waar de vleugel aan de onderzijde op de staart rust, waardoor het broze breekbare gietijzer ondersteuning en extra draagvermogen krijgt. En wat specifiek alleen de kop betreft zijn er ook exemplaren die net even afwijken. Een detailfoto laat een 'hoortje' op de snuit of bek zien. Deze kop is te vinden bij een bank met zeedraaken als bankpoten en zo'n bank komt ook voor in de catalogus van de De Prins van Oranje.(9)

Afsluitend is de conclusie dat de draakmotieven in de Drakenbrug van Rhijneest in oorsprong gietijzeren poten van tuinbanken zijn en dat deze uit de periode 1840-1870 dateren. Vermoedelijk zijn ze in de tweede helft van de 19^e eeuw op het centrale deel van de zuidelijke brug geplaatst, mogelijk met toevoeging van de extra staartkrullen en tezamen met de brugbalustrades op de zijdelen. Nu nog een catalogus vinden waarin de Rhijneester bankpootmotieven voorkomen.

Exemplaar (veiling) uit de UK

De bank die het Franse Fonderies Val de Saone nog kan leveren

Een iets afwijkende kop

Een bank waar de linkerkop ook te zien is, met het pijlmotief (=de duivel), een slangdraak?

Met dank aan Theo Wit voor commentaar, aanvullingen en correcties op de eerste versie van deze bijdrage.

Noten

1. Henk Rijken, *De Leidse Lustwarande. Geschiedenis van de tuinkunst op kastelen en buitenplaatsen rond Leiden, 1600-1800*, p. 380, noot 509
2. Rijksmonumentenregister, nr. 451914
3. Kadaster, Kadastrale gemeente Oegstgeest, sectie B, archiefnummer (hulpkaart) 14
4. Kadaster, Kadastrale gemeente Oegstgeest, sectie B, archiefnummer (hulpkaart) 33
5. Met dank aan Stichting Het Zuid-Hollands Landschap
6. Zie www.fonderies-val-de-saone.com/bancs.php
7. Met dank aan Koos Havelaar. *Teekeningen der voorhanden modellen uit de ijzergieterij L.J. Enthoven & Co te 's-Gravenhage*, ca. 1862. Enthoven bood verschillende typen tuinbanken en 'tuinbankpooten' aan. Een tekening staat in J.M.W. van Voorst tot Voorst, *Tussen Biedermeier en Berlage Meubel en interieur in Nederland 1835-1895*, p. 564, afb. 349.
8. Met dank aan Koos Havelaar. *Album van ijzerwaren, metaalwerken, machineriën enz. vervaardigd door de ijzergieterij "De Prins van Oranje", fabriek van stoom en andere werktuigen van wed. A. Sterkman & Zn. te 's-Gravenhage*, 1870.
9. De Prins van Oranje, 1870.